

Temiz Bir Çevrede Yaşama Hakkının Büyükşehirlerde Uygulanması ve Avrupa Birliği'ne Uyum Açısından Değerlendirilmesi: Manisa Büyükşehir Örneği¹

Implementation of the Right to Live in a Clean Environment in Metropolitan Cities and its Evaluation in Terms of Harmonization with the European Union: Manisa Metropolitan Case

Serra Asena BİROL

Lisans Öğr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
a_serrabirol@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2533-7887>

Makale Başvuru Tarihi: 25.08.2024

Makale Kabul Tarihi: 30.10.2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Ahmet UÇAR

Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ahmet.ucar@cbu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2533-7887>

ÖZET

Günümüz insanı, modern hukukla elde ettiği çevre hakları çerçevesinde yaşam kalitesini sürekli artırma eğilimindedir. Ancak sağlıklı, kaliteli bir yaşam için her bireyin çevre hakkı konusunda bilgili olması önemlidir. Bilhassa günümüzde gelişen teknoloji, nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme ile “çevre hakkının” önemi anlaşılmıştır. Dünya’daki ekolojik gelişmeler ele alındığında Avrupa Birliği’nin çevre politikası üzerine yürüttüğü çalışmaların devamlılık arz ettiği görülmektedir. 1970’lerden bu yana Avrupa Birliği Çevre Politikası, çeşitli eylem programları ile uygulanmaktadır. Avrupa Tek Senedi (1987), Maastricht Antlaşması (1993), Amsterdam Antlaşması (1999), Lizbon Antlaşması (2009) ve son olarak Avrupa Yeşil Mutabakatı (2019-2024) bu politikaların en önemlileridir. AB’ye üye olmak isteyen ülkeler bu programlardaki kriterleri sağladığında üye olabilmektedirler. Bu ülkelerden biri olan Türkiye’nin de Avrupa Birliği’ne üyelik müzakerelerinde yürütülen müktesebat uyum süreci incelendiğinde çevre hakkına dair uygulanması gerekli düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Bu düzenlemeler parlamento tarafından oluşturulacak yasalar ve bu yasaları uygulayacak kurumlar üzerinden Türk toplumunun hayatını etkilemeye başlamıştır. Bu hususta bireylerin en çok maruz kaldığı etki ise yerel yönetimlerin uygulamaları olmuştur. Son zamanlarda önemli hale gelen “temiz çevre hakkı” akademik çalışmalarda çok incelenmemiştir. Ancak son 20-30 yılda yaşanan iklim sorunları ve çevre felaketleri sonucunda, son yıllarda ortaya atılan “yeni nesil haklar” kavramı içerisinde temiz çevre hakkı da yer alarak önem kazanmıştır. Bu kapsamda bu çalışmada “temiz çevre hakkı’nın” önce AB ve diğer uluslararası belgelerde nasıl yer aldığı incelenecek, sonrasında Türk mevzuatındaki yeri incelenecektir. Sonrasında Manisa Büyükşehir Belediyesinin sorumluluk alanındaki belediye ve diğer kurum bürokratları ile Manisa Büyükşehir Belediyesinin bu konudaki uygulamalarının AB normlarına uyumu ve temiz çevre konusundaki bilincin ölçülmesine yönelik yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile nitel bir araştırma yapılarak Manisa’da AB’ye uyumunun ne kadar sağlandığı araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği,

Çevre Hakkı,

Çevre Politikası,

Temiz Çevre Hakkı,

Manisa Büyükşehir
Belediyesi,

1 Bu makale 2. Yazarın danışmanlığında 1. Yazar tarafından Tübitak 2209-A kapsamında yürütülen “Temiz Bir Çevrede Yaşama Hakkının Büyükşehirlerde Uygulanması ve Avrupa Birliği’ne Uyum Açısından Değerlendirilmesi: Manisa Büyükşehir Örneği” isimli projeden üretilmiştir.

ABSTRACT

*Today's people tend to continuously improve their quality of life within the framework of the environmental rights they have acquired through modern law. However, it is important for every individual to be knowledgeable about environmental rights for a healthy, quality life. Especially today, the importance of "environmental rights" has been understood with the developing technology, population growth, urbanization, and industrialization. Considering the ecological developments in the world, it is seen that the European Union's work on environmental policy is continuous. Since the 1970s, the European Union Environmental Policy has been implemented through various action programs. The European Single Act (1987), the Maastricht Treaty (1993), the Amsterdam Treaty (1999), the Lisbon Treaty (2009), and finally the European Green Deal (2019-2024) are the most important of these policies. Countries wishing to become members of the EU can join when they meet the criteria in these programs. When the *acquis* harmonization process of Turkey, which is one of these countries, is examined, it is seen that the necessary regulations on the right to environment are included. These regulations have started to affect the lives of Turkish society through the laws that will be created by the parliament and the institutions that will implement them. The "right to a clean environment", which has recently become important, has not been analyzed much in academic studies. However, as a result of climate problems and environmental disasters in the last 20-30 years, the right to clean environment has gained importance by being included in the concept of "new generation rights". In this context, this study will first examine how the "right to a clean environment" is included in the EU and other international documents, and then its place in Turkish legislation will be examined. Afterwards, qualitative research will be conducted with semi-structured interview questions with the bureaucrats of the municipality and other institutions in the area of responsibility of Manisa Metropolitan Municipality in order to measure the compliance of Manisa Metropolitan Municipality's practices on this issue with EU norms and the awareness on clean environment and to what extent the harmonization with the EU has been achieved in Manisa.*

Keywords:

European Union,

Environmental Right,

Environmental Policy,

Right to a Clean

Environment,

Manisa Metropolitan

Municipality,

Önerilen Alıntı (Suggested Citation): BİROL, Serra Asene ve UÇAR, Ahmet (2024), "Temiz Bir Çevrede Yaşama Hakkının Büyükşehirlerde Uygulanması ve Avrupa Birliği'ne Uyum Açısından Değerlendirilmesi: Manisa Büyükşehir Örneği", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, S.7(2), ss.451-469, Doi: <https://doi.org/10.33712/mana.1538389>

1. GİRİŞ

Çevre, canlıların yaşamını sürdürdüğü, etkileşimde bulunduğu ve bağımlı olduğu doğal ve fiziksel ortamdır. Bu, insanların, hayvanların ve bitkilerin yaşam kalitesini ve sağlığını doğrudan etkileyen hava, su, toprak ve ekosistemleri içerir. Çevrenin sürdürülebilir yönetimi, tüm canlıların sağlıklı ve dengeli bir yaşam sürdürebilmesi için çok kritik bir öneme sahiptir.

Temiz bir çevrede yaşama hakkı, bireylerin sağlıklı, güvenli ve dengeli bir ekosistemde yaşama hakkıdır. Bu hak, sadece insanların değil, tüm canlıların çevresel etkilere karşı korunmasını ve doğal kaynakların adil ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesini gerektirir. Bu bağlamda Avrupa Birliği (AB), çevre koruma ve sürdürülebilirlik konularında önemli bir rol oynamaktadır. Bu anlamda AB çevresel sürdürülebilirlik, biyoçeşitliliği koruma, iklim değişikliği ve atık yönetimi gibi konulara odaklanan bir dizi politika ve yönetmelik geliştirmiştir.

Bu politikalar AB'nin ve üye ülkelerinin çevre koruma çabalarını yönlendiren bir çerçeve sunar. Örneğin Paris Anlaşması ve Kyoto Protokolü gibi uluslararası anlaşmalar, AB'nin çevresel sürdürülebilirlik konusundaki taahhütlerinin ve hedeflerinin oluşturulmasında önemli rehber olarak kabul edilmiş ve buradaki ilkeler AB çevre politikalarında yer almıştır.

Bu çalışma, Manisa Büyükşehir Belediyesi'nin çevresel sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesi açısından Avrupa Birliği standartlarına ne ölçüde uyduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda çalışmada Avrupa Birliği'nin çevre politikaları ve standartları çerçevesinde, Manisa il düzeyinde temiz bir çevrede yaşama hakkının nasıl sağlandığı ve bu hakkın uygulanabilirliği incelenecektir. Bu kapsamda şehir planlaması, atık yönetimi, hava kalitesi, suyun sürdürülebilir kullanımı ve enerji verimliliği gibi çevreyi ilgilendiren çeşitli bileşenler üzerinde durulacaktır.

Çalışmada metot olarak öncelikle çevre ve temiz çevre hakkı konusunda uluslararası ve ulusal mevzuatın neler söylediğine ilişkin kavramsal çerçeve literatür taraması yapılarak oluşturulacak, arkasından da alan araştırması olarak Manisa Büyükşehir Belediyesinin sorumluluk alanındaki belediye ve diğer kurum bürokratları ile Manisa

Büyükşehir Belediyesinin bu konudaki uygulamalarının AB normlarına uyumu ve temiz çevre konusundaki bilincin ölçülmesine yönelik nitel bir araştırma yapılacaktır. Bu araştırma için yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlayarak bu sorularla bürokratların bu konudaki görüşleri alınıp Manisa’da temiz çevrenin ne kadar gerçekleştiği ve AB’ye uyumunun ne kadar sağlandığı araştırılacaktır. Elde edilen bulgular doğrultusunda sonuç ve değerlendirme bölümü ile çalışma tamamlanacaktır.

2. KAVRAMSAL AÇIDAN ÇEVRE VE ÇEVRE HAKKI

Çevre, çeşitli bileşenleri barındıran ve bu yüzden farklı açılardan ele alınabilen bir kavramdır. Bu çeşitliliğe rağmen, çevre genel olarak insanların ve diğer canlıların yaşadıkları, etkileşimde buldukları sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel alana verilen addır (Güneş ve Coşkun, 2004:4-6). Başka bir tanıma göre çevre, insanların, hayvanların ve diğer varlıkların yaşamları boyunca etkileşimde buldukları ve birbirlerini etkileyen fiziksel, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel alan olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, doğal kaynaklar da çevrenin bir parçası olarak ele alınır. Başka bir açıdan, çevre fiziksel, kimyasal, biyolojik özelliklerin yanı sıra kültürel ve sosyo-ekonomik değerlerin birleştiği karmaşık bir yapı olarak görülür. Bu perspektiften, insan ve çevrenin birbirleriyle oldukça karmaşık ilişkiler içinde olduğu söylenebilir (Tıraş, 2012:64-65).

Tekeli (2005:6) çevre hakkı konusunun yaşamın içinde gerçekleşen çevre olduğunu belirterek, çevre hakkını, özellikle insan merkezli bir perspektifle ele almakta ve çevrenin de insanı referans olarak tanımlanması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda çevre hakkı, insanların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını ifade eder ve tüm insanlar için geçerlidir. Çevre hakkının kapsamı, çevresel unsurların (*hava, su, toprak, doğal kaynaklar, bitki örtüsü ve fauna*) korunmasını ve bozulan çevrenin doğal durumuna döndürülmesi için alınması gereken tedbirleri içerir. Çevre hakkının faydalanıcıları insanlar ve insanlar tarafından kurulan organizasyonlardır (devlet, kamu kurumları, özel sektör vb.). Özellikle bu organizasyonlar içerisinde AB önemli bir yere sahiptir.

Çevre hakkının ortaya çıkışı, kontrolsüz üretim süreçleri, artan tüketim eğilimleri ve doğaya zararlı enerji kaynaklarının kullanımı gibi faktörlerin ekolojik dengenin bozulmasına yol açması sonucunda gelişmiştir. Bu durum, su kaynaklarının azalması, iklim değişikliği ve hava kirliliği gibi insan kaynaklı felaketlere yol açmıştır. Karel Vasak’ın insan hakları sınıflamasında, çevre hakkı üçüncü nesil insan hakları arasında yer almakta ve "*dayanışma hakları*" veya "*halkların hakları*" olarak da adlandırılmaktadır. Bu haklar, belli bir grup ya da topluluğa özgü olmayıp, tüm insanlığın ve toplumun kabul ettiği evrensel değerlere dayanmaktadır (Bilgili, 2015:568).

Çevre hakkının tanımlanmasında, Stockholm Bildirgesi, Rio Bildirgesi ve Aarhus Sözleşmesi gibi bölgesel ve uluslararası belgelerin çok önemli katkıları olduğu görülmektedir. Bilhassa 1972 Stockholm Bildirgesi, çevre hakkı konusunda ilk önemli uluslararası belge olarak insanların nitelikli bir çevrede yaşama hakkının olduğuna vurgu yapmıştır. Aynı şekilde Stockholm Konferansı ile başlayan çevreyi önemseyen sürecin belirli aralıklarla yapılan Rio Konferansları ile devam ettiği ve bu konferanslarda da çevre hakkına yer verilmiştir (Bilgili, 2015:568; Özmen ve Kızılboga Özaslan, 2022: 57).

Çevrenin korunup geliştirilmesi bağlamında, merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki etkisi, demokrasi ve kamu hizmetinin sunulması açısından bazen sorunlar yaratabilir. Bu sorunları ortadan kaldırmak için bu kurumların yanı sıra STK ve kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütleri ile daha sıkı bir iş birliği gereklidir. Çevre Kanunu’nun 30. maddesi vatandaşlara da yükümlülük vererek bunun ihmal edilmemesini vurgular. Buna göre çevre bilincinin artırılarak hakların elde edilmesini beklemeden, çevreyi korumak ve çevre hakları için mücadele etmek daha doğrudur. Zira bu, hukuk devleti olmanın ötesinde, hukukun hâkim olduğu bir toplum olma meselesidir (Keleş, 2013:31).

Sadece bugünkü nesiller için değil aynı zamanda gelecek nesiller için de sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını garanti altına almayı amaçlayan bir talep hakkı olarak çevre hakkının önemi hergün bir kat daha artmaktadır. Çevre hakkının sadece insan merkezli yaklaşımdan ziyade bütün canlıları kapsayacak şekilde bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi oldukça önemli bir husustur (Kızılboga Özaslan ve Bozkurt, 2019: 90-91). Bu açıdan çevrenin korunması ve sürdürülebilir doğal kaynak kullanımı, insan ve diğer canlıların yaşam alanları üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bu durum çevre yönetimi ve politikalarının yeniden değerlendirilmesini ve sürdürülebilirlik perspektifiyle şekillenmesini zorunlu kılmaktadır. Çevre sorunlarını önlemek için kaynağında müdahale edilmesi gerektiği anlayışı, yerel politikaların ve yerel yönetimlerin bu alandaki rolünü vurgulamaktadır. Bu açıdan yerel yönetimler, toplulukların ihtiyaçlarını karşılayan kamu kurumları olarak, yerel çevre sorunlarının çözümünde önemli bir yere sahiptir (Tekin, 2018:1135). Aynı görüşü Kızılboga ve Batal’ın

(2012: 210) çalışmasında da görmekteyiz. Onlara göre, çevre sorunlarının en önemli özelliği tehlikenin olduğu yere ait olmasıdır. Sorunların çıktığı yerde faaliyet gösteren yerel yönetimler sorunları önleyip çözümünün bulunmasında fonksiyonel olan ilk kurumlardır. Günümüzde çevre sorunlarının küresel öneminin artması ve bu alandaki gelişmeler, belediyeleri çevre yönetiminde etkin aktörler haline getirmiştir. Ancak, politikaların etkinliği, belediyelerin bu alanda doğrudan görev ve sorumluluk almalarına bağlıdır (Toprak, 2017:174).

3. ULUSAL VE ULUSLARARASI BELGELERDE ÇEVRE HAKKI VE TEMİZ ÇEVRE HAKKI

Çevre ve temiz çevre hakkı “uluslararası belgelerde ve AB politikalarında çevre hakkı” ve “ulusal mevzuatta çevre hakkının ortaya çıkışı ve gelişimi” başlıkları altında ayrı ayrı ele alınacaktır.

3.1. Uluslararası Belgelerde ve AB Politikalarında Çevre Hakkı

Çevreyle ilgili haklar, uluslararası hukukta çeşitli belgelerde tanımlanmıştır. İlk olarak, 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde, bireylerin ve ailelerinin sağlık ve refahını destekleyecek yeterli bir yaşam seviyesine sahip olma hakkı belirtilir. 1972'de düzenlenen Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı'nda yayımlanan bildiriye, bireylerin onurlu ve rahat bir çevrede yaşama, özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşullarına sahip olma temel hakkına vurgu yapılmıştır. Bu bildiri, şimdiki ve gelecek nesiller için çevreyi koruma ve geliştirme sorumluluğunun altını çizmiştir (Keleş, 2013:30). Daha sonra 1987'de hazırlanan Ortak Geleceğimiz (Brundtland) raporunda, tüm insanların sağlıklı ve yeterli bir çevreye hakları olduğunu ve devletlerin bu çevreyi koruma yükümlülüğü olduğu belirtilmiştir. Bu kavramlar, San Salvador Protokolü (1988) ve Lahey Bildirgesi (1989) gibi ek tüzel metinlerde de genişletilmiştir (Keleş, 2013:30).

1972'deki Stockholm Konferansı çevre hakkının insan odaklı bir yaklaşımla ele alındığını ve geleneksel insan haklarıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir (Yıldırım vd., 2000:111). BM'nin düzenlediği ve 113 ülkenin katıldığı Stockholm Konferansı'nın temel amacı, her ülkeye çevresel sorumluluklar yüklemesi ve insanın yeryüzündeki varlığını sürdürmenin temel koşulu olarak bu sorumlulukları kabul etmesine yöneliktir. Bu kapsamda konferansın yapıldığı 1972 yılından bu yana, insan hakları, sağlık ve çevre arasındaki ilişki pek çok uluslararası hukukî belgeye ve uluslararası mahkemelerin kararlarına girmiştir (Olgun ve Işık, 2017:40).

1992'deki Rio Konferansı'nda ise sürdürülebilir kalkınma önemsenmiş ve çevre koruma ve geliştirmeyle ilgili herhangi bir önlem önerilmemiştir. İnsanların sürdürülebilir ve dengeli kalkınmanın merkezinde olduğu ve doğayla uyum içinde sağlıklı ve verimli bir yaşam sürme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir. Bilhassa bu konferansta sürekli kalkınma sürecinde ortaya çıkabilecek çevresel zararlara yönelik herhangi bir yaptırım öngörülmemiş ve bağlayıcı bir karar alınmamıştır (Abdülhakimoğulları vd., 2011:72).

Öte yandan Avrupa Birliği de çevreyle ilgili geniş kapsamlı politikalar oluşturmuş ve halen bu politikaları uygulamaktadır. En önemlisi AB belirli yılları (5 yıllık ya da fazlası) kapsayan çevre eylem planları hazırlayarak çevreyle ilgili politika ve uygulamalarını bunlara göre gerçekleştirmektedir. Bugüne kadar AB tarafından 8 çevre eylem programı hazırlanmış olup, bu programlarda önemli ilke ve hedeflere yer verilmiştir. Ayrıca AB'nin üye devletlerle oluşturduğu Maastricht Antlaşması, Amsterdam Antlaşması, Lizbon Antlaşması, Avrupa Tek Senedi ve Avrupa Yeşil Mutabakatı gibi önemli anlaşmalarda da çevre ve temiz çevrede yaşamının önemine vurgu yapılmıştır. Bu anlaşmalarda belirlenen çevre kriterleri üye olacak devletlerden yerine getirilmesi istenmektedir. Zira AB'nin çevre politikaları, üye ve aday ülkeler için oldukça önemli bir durum arz etmektedir. Bu politikalar, hava ve su kalitesi, atık yönetimi ve doğal kaynakların korunması gibi konuları kapsar.

Aday ülkeler, AB'nin çevre standartlarına uyum sağlamak zorundadır. Özellikle, çevre hakkı ve sürdürülebilir kalkınma konusunda Amsterdam Antlaşması önemli yenilikler getirmiştir. Antlaşma, çevre korumasını AB'nin temel politikaları arasına yerleştirerek, ekonomik büyüme ve çevresel sürdürülebilirlik arasında bir denge kurulmasını amaçlamaktadır. Bu anlamda AB'nin oluşturduğu anlaşmaların her birinde çevre korumaya ve çevre hakkına farklı şekillerde yer verilmiştir. Nitekim AB'nin çevre koruma politikaları, 1986'da imzalanan Tek Senet ile Avrupa Topluluğu'nun kurucu anlaşmalarına dâhil edilerek, çevre sorunlarının Avrupa ve uluslararası düzeyde ele alınmasının önü açılmıştır. 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile çevre koruma prensibi, AB'nin temel hedefleri arasına eklenmiş ve ekonomik faaliyetlerin çevreyle uyumlu olarak yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Daha sonra 1997'de imzalanan Amsterdam Antlaşması ile çevre politikaları daha da güçlendirilmiş, sürdürülebilir kalkınma ve çevresel sorunların önlenmesi konularında AB'nin rolü

pekiştirilmiştir. 2009'da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması, çevre korumayı ve iklim değişikliği ile mücadeleyi AB politikalarının merkezine taşımıştır.

AB, 2019'da Avrupa Yeşil Mutabakatını kabul ederek, 2050 yılına kadar Avrupa'nın ilk iklim nötr kıtası olma hedefini belirlemiştir. Bu mutabakat, ekonomik büyüme ile çevrenin korunması arasındaki dengenin sağlanması, temiz enerjiye geçiş, sürdürülebilir ulaşım ve biyoçeşitliliğin korunması gibi alanlarda somut adımlar öngörmektedir.

AB, yalnızca uluslararası ticaretin bir aracı değil, aynı zamanda kültürel, siyasal ve ekonomik entegrasyonu hedefleyen kapsamlı bir yapıdır. Bu entegrasyon, üye devletlerin birçok alanda sınırsız iş birliği ve uyum içinde olmalarını zorunlu kılar. Ekonomik ve siyasal birliklerin ötesinde, çevre kirliliği gibi sınır tanımayan sorunlar, üye devletlerin ortak gündeminin önemli maddelerinden birini oluşturur. 1980'lerden itibaren, çevrenin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, AB'nin politik öncelikleri arasında giderek daha fazla yer almaya başlamıştır (Çokgezen, 2007:92). Bu kapsamda AB çerçevesinde, temiz bir çevrede yaşamının, bireylerin temel hakları arasında yer aldığı kabul edilir. AB'nin çevre müktesebatı, üye devletlerin çevresel standartları yükseltmesini ve çevre koruma politikalarını uyumlaştırmasını gerektirir. Bu, özellikle çevre mevzuatının geniş ve karmaşık yapısı nedeniyle, üye ve aday ülkeler için zorlu bir süreçtir. Böylece AB'nin çevre politikaları, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, çevresel sorunların önlenmesi ve çevre hakkının korunması konularında temel bir rehber oluşturur. Bu politikalar, aynı zamanda, gelecek nesillerin de temiz bir çevrede yaşama hakkının garanti altına alınmasını amaçlamaktadır.

3.2. Ulusal Mevzuatta Çevre Hakkının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Türkiye'nin 1980'lerden itibaren önem vermeye başladığı insan hakları arasında, çevreye dair hakların öne çıkmakta olduğu görülmektedir. Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi açısından, çevre hakkı, son derece yeni bir insan hakkı olarak kabul edilmekte ve uluslararası belgelerle ülkenin anayasasına dâhil edilmektedir. Türkiye, uluslararası alanda düzenlenen toplantılar ve yayımlanan belgelerin ardından, 9 Ağustos 1983'te 2872 sayılı Çevre Kanunu'nu ilan ederek çevrenin muhafazası yönünde kritik bir adım atmıştır. Bu kanunun temel amacı, tüm canlıların paylaştığı çevrenin devamlılığını güçlendirmek ve sürdürülebilir gelişme amaçları doğrultusunda onu korumaktır. Bu bağlamda çevrenin korunması sürdürülebilirlik kavramı altında, şehirlerin gelişimi ve inşası için önemli bir şart olarak belirlenmiştir (Kocaoğlu vd., 2021:243-245).

1972'deki Stockholm Çevre Konferansı'nda ilk kez dile getirilen bu hak, daha sonra birçok ülkenin anayasasına eklenmiştir. Özellikle Türkiye, 1982 Anayasası'yla bu hakkı resmen tanımıştır (Uçar, 2022:12-13). Hem 1982 Anayasası hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde, her insanın temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Bu hakkın hayata geçirilmesinde hem bireylerin hem de devletin, sağlıklı bir çevre oluşturma ve koruma sorumluluğu bulunmaktadır (An. 56 md.).

Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, insanların temiz, sağlıklı bir ortamda, yeterli ve sağlıklı gıda ile suya erişebileceği, çevre düzeninin korunduğu, insan sağlığını tehlikeye atmayacak maddelerden arınmış ve vatandaşların sağlığını olumsuz etkilemeyecek bir ortamda yaşamalarını içerir. Bu bağlamda vatandaşların yaşadıkları şehirlerin yönetim süreçlerine katılımı ve karar alma mekanizmalarında etkin rol alması da bu hakkın bir parçasıdır (Uçar, 2022:13).

1982 Anayasası'nın 56. maddesine göre çevre hakkının tarafları ve sorumlulukları net bir şekilde tanımlanmıştır. Hakkın sahibi "*herkes*", yükümlüsü ise "*devlet ve vatandaşlar*" olarak belirlenmiştir. Bu hakkın konusu, "*sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama*" olup, yükümlünün sorumluluğu, çevrenin geliştirilmesi, korunması ve kirlilikten uzak tutulmasını içerir. Çevre hakkı, vatandaşların pasif bir şekilde çevreyi kirletmemek ve ilgili yasalara uymakla sınırlı olmayan görevleri de beraberinde getirmektedir. Vatandaşlar aynı zamanda çevreye zarar verici faaliyetlere karşı aktif bir tutum sergilemeli, ilgili karar ve eylemlere katılarak bu konuda girişimlerde bulunmalıdırlar (Abdülhakimoğulları vd., 2011:74).

Çevre Kanunu'nda, çevre politikalarının şekillendirilmesinde halkın katılımının önemi vurgulanmıştır. Kanunun 3/e maddesi, Bakanlık ve yerel yönetimlerin, çevre haklarının kullanılmasını kolaylaştıracak her türlü imkânı vatandaşlara ve topluluklara sunma yükümlülüğü olduğunu belirtir. Bu, bireylerin ve toplulukların, çevre sorunlarını önleme veya çözüme konusunda aktif rol alabilmesini sağlamaktadır. Yerel yönetimler, vatandaşa en yakın hizmet sağlayıcılar olarak bu süreçte kilit bir rol oynamaktadır. Zira küresel düzeyde çevre sorunlarının artmasına paralel olarak ortaya çıkan gelişmeler yerel yönetimleri ve bilhassa belediyeleri çevre alanında etkili en önemli aktörlerden biri haline getirmiştir. 1992'de Rio'da gerçekleşen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma

Konferansı'nın önemli çıktılarında biri Gündem 21 olup, bu belge ile çevrenin korunması yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve diğer ortaklarla birlikte yapılacağı vurgulanmaktadır (Kızılıboğa ve Batal, 2012: 202).

2000 sonrasında AB uyum sürecine yönelik çıkarılan yeni yerel yönetim yasaları bu görüşü desteklemektedir. Dolayısıyla 5393 sayılı Belediye Kanunu, belediyelerin yapısını, yönetimini ve görevlerini düzenlerken, şehir çevre planlaması ve yönetimi ile ilgili temel ilkeleri belirler. Özellikle imar, su, ulaşım, çevre sağlığı ve atık yönetimi gibi alanlarda belediyelerin sorumluluklarının altını çizer. Büyükşehir belediyeleri ile ilgili konularda 5216 sayılı Kanunun yanı sıra 5393 sayılı Kanunun hükümleri de geçerli olabilmektedir. Her iki kanun da çevre koruma ve sağlık gibi konularda, görevlendirmelerin açık bir şekilde yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu da şehirlerin sağlıklı ve kaliteli yaşam alanları olarak ele alınmasını sağlar (Kocaoğlu vd., 2021:243-245).

Devletin çevre hakkı konusundaki görevi sadece "kaçınma" ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda hakkın kullanım koşullarını belirleme, bu hakkı güvence altına alma ve bu amaçla kamu otoritelerini ve sivil toplum kuruluşlarını yönlendirme gibi önemli sorumlulukları da kapsar. Böylece devlet bu ilave sorumlulukları kapsamında alacağı tedbirlerle çevreyi bozacak faaliyetlerin önüne geçebilir. Günümüzde temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının insan hakları kapsamında anlaşılması ve kabul edilmesi ile genişlemekte olan bir kavramdır. Birçok ülkenin yargı organları, belirli durumlarda anayasal hükümlere dayanarak kararlar vermektedir. Temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı kapsamında yaşam hakkını tehdit eden uygulamalara karşı, anayasa temelinde yasal yaptırımlar uygulanmaktadır. Dolayısıyla çevre hakkının insan hakları çerçevesinde anayasal düzenlemelerle güvence altına alınması büyük önem taşımaktadır (Abdülhakimoğulları vd., 2011:75). Bu anlamda devletlerin hem ulusal hem de uluslararası taahhütlerini yerine getirme yükümlülükleri, çevre hakkının etkin bir şekilde uygulanmasını destekleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

4. MANİSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ SORUMLULUK ALANINDA AB NORMLARINDA TEMİZ ÇEVRE OLUŞTURULMASI VE UYGULANMASINA YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu kısmında sırasıyla araştırmanın konusu, amacı, kapsamı, veri toplama yöntemi, veri analiz yöntemi, bulgular ve tartışmalar ele alınacaktır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmanın bu bölümünde Manisa ili ölçeğinde temiz çevre oluşturulması ve uygulanması konusunda AB kriterlerine uyumlu çalışmaların Manisa Büyükşehir Belediyesi tarafından ne kadar yapıldığı ve temiz çevre hakkının ne olduğuna yönelik farkındalık düzeyinin olup olmadığı hem belediye bürokratları hem de diğer kurum bürokratları ile yapılan görüşmelerle ölçülmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın evrenini Manisa Büyükşehir Belediyesinin sorumluluk alanının tamamı oluşturmakta, ancak gerek mali kısıt ve gerekse zaman kısıtından dolayı Manisa merkezi dışındaki ilçelerin hepsine ulaşmak mümkün olmamıştır. Merkezdeki 2 ilçe belediyesi, büyükşehir belediyesi ve 2 adet dış ilçe belediyesi araştırmaya dâhil edilmiştir. Bunlardan başka Manisa'da görev yapan diğer kurum bürokratları ve akademisyenlerle de görüşmeler yapılarak hem uygulamaların neler olduğu hem de temiz çevre hakkının önemi konusunda farkındalık düzeyi ölçülmeye çalışılmıştır. Belirtilen bu kurumlarda görev yapan 11 bürokrata yöneltilen görüşme soruları şöyledir;

1. Küreselleşme, sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı oluşan çevre sorunları nelerdir?
2. Manisa'nın çevre sorunları hakkında neler düşünüyorsunuz?
3. "Temiz Çevre Hakkı" konusunda bildiklerinizi ifade edebilir misiniz? Sizce "Temiz Çevre Hakkı" nedir? Bildiklerinizi yazınız.
4. Avrupa Birliği (AB) Temiz Çevre Hakkı uygulamalarının Türkiye'de de gerçekleştiğini düşünüyor musunuz? Cevabınız evet ise hangi alanlarda yapılan çalışmaları örnek gösterebilirsiniz? Cevabınız hayır ise nedenleri ile yazar mısınız?
5. Avrupa Birliği (AB) Temiz Çevre Hakkı'nın büyükşehir belediyelerinin faaliyetlerinde yeteri kadar uygulandığını düşünüyor musunuz? Aynı zamanda bu konudaki mevzuat hakkında bilgi verebilir misiniz?
6. Manisa Büyükşehir Belediyesi bu konu hakkında hangi faaliyetleri/çalışmaları yapmaktadır?
7. Belediye haricinde sizin yer aldığınız kurum ve/veya diğer kurumlar neler yapmaktadır? Örnek vererek açıklayınız.

4.2. Araştırmanın Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmada, nitel araştırma tekniklerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi benimsenmiştir. Görüşme tekniğini en basit bir şekilde tanımlarsak, bir konuya ilişkin ilgili kişi(ler)den sorulacak sorular kapsamında bilgi alınması olarak tanımlanabilir. Yani nitel görüşme, görüşülen kişiye herhangi bir konuda nitelikli ilgili detaylı sorular sorarak konu hakkında geniş bilgi toplamaktır. Böyle görüşmelere “*derinlemesine görüşme ya da mülakat*” denir. Kişilerin sayısı araştırmanın konusu ve amacına göre değişebilir (Aziz, 2014:85-86). Bu yöntem, yapılandırılmış mülakatların katılığında ve yapılandırılmamış mülakatların aşırı esnekliğinden uzak bir ara form sunar. Katılımcılara önceden belirlenen sorular yöneltilirken, görüşmenin seyri doğrultusunda konu dışına çıkma imkânları da tanınmıştır. Bu yaklaşım, görüşme esnasında doğal bir diyalog ortamı yaratılmasına olanak sağlamıştır (Karasar, 1995:212; Biricikoğlu ve Yalınzoğlu, 2018:268).

Çalışmada yüz yüze görüşmeler ve gözlemler kullanılarak elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Alan yazınına baktığımızda analiz yöntemi de genel olarak iki şekilde uygulanmaktadır. Bunlar Yıldırım ve Şimşek’in Strauss ve Corbin’in önerisine dayanarak kitabında kullandığı “*betimsel analiz*” ve “*içerik analizi*”dir. Betimsel analiz yaklaşımına göre elde edilen veriler, önceden belirlenmiş olan temalara göre özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:255-256). Dolayısıyla betimsel analiz yönteminin, verilerin önceden belirlenen kategorilere göre sınıflandırılmasını ve yorumlanmasını içerdiği söylenebilir. Araştırmada, katılımcıların ifadelerinden sıkça alıntılar yapılarak, görüşlerinin analize doğrudan yansıtılması sağlanmıştır. Bu çalışmada katılımcıların perspektiflerinin ön plana çıkarılması amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular, açık ve sistematik bir şekilde betimlenmiş ve sonrasında bu bulgular üzerinden çeşitli yorumlar yapılarak neden-sonuç ilişkileri ortaya konmuştur (Biricikoğlu ve Yalınzoğlu, 2018:269).

Araştırmada yer alan görüşmeler, 11 Mart 2024 ile 15 Mart 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bu dönemdeki ve öncesindeki tedbirler ile kısıtlamalar, verilen cevapların analizinde dikkate alınmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılar, toplamda yedi farklı soruya yanıt vermişlerdir. Araştırmanın devam eden bölümlerinde, bu sorular detaylı olarak sunulacak ve görüşmelerden elde edilen veriler, ilgili soruların altında yer alarak analiz edilecektir.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde ise toplanan verilerin analizi üzerinden çıkarımlarda bulunulacaktır. Özellikle Avrupa Birliği'nin Temiz Çevre Hakkı'nın Manisa Büyükşehir Belediyesi tarafından nasıl entegre edildiği, sanayileşme ve şehirleşmenin çevresel etkileri ve bu süreçlerin daha etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi için yapılabilecekler tartışılacaktır. Bu değerlendirmeler politika yapımcılar ve ilgili kurumlar için yol gösterici nitelikte olmayı amaçlamaktadır. Görüşme sorularının değerlendirmesine geçmeden önce katılımcıların demografik bilgilerine de bakmakta yarar vardır. Görüşmeye katılanların bilgileri aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Eğitim Durumu	Lise	0
	Lisans	8
	Lisans Üstü	3
Yaş	25 Yaş altı	0
	25-35	2
	35-45	3
	45 Yaş Üstü	6
Yaşanan Bölge	Büyükşehir	9
	Kasaba	0
	Köy	0
	İlçe	2

Görüşmeye katılanlara ilk olarak “*Küreselleşme, sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı oluşan çevre sorunları nelerdir?*” sorusu sorulmuş ve aşağıdaki cevaplar alınmıştır.

- A1: Yaşadığımız ilçede sanayileşme tarım üzerine olduğundan zeytinyağı fabrikalarının atıklarının sıkım zamanı çok fazla koku yayılması, şehirleşme ile gelen araç sayısının fazlalığı ve gürültü kirliliği, aynı zamanda yer altı sularının ağır metal yönünden dahada fazlalaşması

- A2: Hava kirliliği, atıkların suları kirletmesi, yeterli sosyal alanların bulunmaması son olarak da kira artışları.
- A3: Evsel atıkların vahşi depolanması, sanayinin atık sularının arıtılmadan dere ya da ırmaklara bırakılması sonucu akarsuların kirletilmesi. Kirlenen akarsularda canlı popülasyonunun yok olması. Kirlenen akarsular ile birlikte tarım arazilerinin ve yer altı sularının kirletilmesi. Şehirlerde aşırı nüfus artışı sonucu yerel yönetimlerin artan bu nüfusa yeterli derecede hizmet verememesi sonucu çevre kirliliğinin artması. Yerel yönetimlerin arıtma ve ayrıştırma işlemlerini yapmaması.
- A4: Sanayileşmeye bağlı olarak endüstriyel üretimin artması ile birlikte, endüstriyel atıklar başta olmak üzere her türlü atıkta artış gözlemlenmektedir. Nüfusların kırsaldan şehirlere doğru artış göstermesi tüketimi arttırdığı gibi buna bağlı atık oluşumunu da artırmaktadır.
- Sanayileşme ve şehirleşme hava kirliliğini de arttıran birer etmendir. Sanayileşme üretime bağlı hava kirliliğine, şehirleşme ise özellikle ulaşım kaynaklı hava kirliliğinde artışa yol açar. Sanayinin su kirliliğine yol açmasının yanında, şehirleşmenin yol açtığı beton ve asfalt benzeri yüzeyler, yağış sonrası yüzey akış sularının oluşumuna sebep olmakta ve bu durum suyun doğal döngüsünü bozmaktadır.
- A5: Sanayileşme ile birlikte fabrikalardan kaynaklı atıkların yol açtığı kirlilik bitki örtüsü ve doğal kaynakların tahrip olmasına, türlerin yok olmasına yani biyoçeşitliliğe zarar vermektedir. Hava, su, toprak kirliliği, küresel ısınma, flora ve faunanın tahribi, ekolojik dengenin bozulması, katı atıklar, nüfus artışı ve göçler sayılabilir.
- A6: Hava kirliliği, ulaşım problemleri, atık problemi, orman ve tarım alanlarının azalması.
- A7: Kirlilik, küresel ısınma ve tarım/su havzalarının işgali.
- A8: Doğal kaynakların yetersizliği neticesinde, arazi yapısının bozulması, atık çeşitliliğinin artması ve beratının maliyetli olması.
- A9: Hava kirliliği, gürültü kirliliği, sanayiden kaynaklı olarak düzensiz ve aşırı yapılaşma, tarım alanlarının kamu kararı ile sanayiye açılması, yeraltı sularının aşırı kullanımı, orman varlığının her geçen gün azalması.
- A10: Küreselleşme ve özellikle sanayileşme sonucu özellikle atmosfere salınan sera gazları sonucunda hava kirliliğinin yanı sıra sera olayı sonucunda küresel ısınma olmaktadır. Küresel ısınmaya neden olan sera gazları iklim değişikliğine neden olurken aynı zamanda kuraklaşma ya da yağış rejimlerinin bozulmasına neden olur. Bir taraftan kuraklık baş gösterirken diğer taraftan ani ve çok şiddetli yağışlar ortaya çıkmaktadır. Sanayileşme sonucunda pek çok endüstriyel atık arıtılmadan sulara karışmakta ve bu da zaten çok kısıtlı olan tatlı su kaynaklarında kirlenmeye neden olur. Kirlenen toprak ve su da besin zincirine katılarak insanların sağlığını tehdit eder.
- A11: Küreselleşme, sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı olarak çevre üzerinde çeşitli olumsuz etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Sanayileşme ve artan trafik yoğunluğu hava kirliliği problemlerini ve bunun sonucunda da çevre ve sağlık problemlerini beraberinde getirmektedir. Artan nüfusa bağlı olarak, endüstriyel atıklar, şehirlerdeki evsel atıkların artışı paralel olarak ilerlemekte ve su kaynaklarının kirlenmesine doğrudan ve dolaylı yoldan sebep olmaktadır. İçme ve kullanma sularının azalması ekosisteme zarar vermektedir. Endüstrileşmenin getirdiği olumsuzluklardan bir tanesi de zararlı toksik maddelerin kontrolsüzce doğaya salınması durumunda toprak kalitesini ve verimini düşürebilir. Yeraltı su kaynaklarını kirletebilir. Sanayileşmeye bağlı olarak hava kalitesini bozması ve sera gazlarının artışına sebep olabilir. Bütün bunlar küresel bir iklim değişikliğine neden olabilir. İklim değişikliği yaşanan coğrafyanın ekosistemini etkileyebileceği gibi doğal afetlerin yaşanmasına sel baskınları toprak erozyonu, kuraklık ve deniz seviyelerinin yükselmesi gibi neticeler doğurabilir. Orman alanlarının azalması ve kontrolsüz tarım alanlarının arttırılması canlı türlerinin popülasyonunu ve hatta yok olmasına neden olabilir. Şehirleşmenin sonucu olarak evsel atıkların bertarafı ve geri dönüşümünde güçlükler meydana gelebilir. Bu güçlükler de çevre kirliliği ve canlıların doğal yaşam alanlarında kısıtlara sebep olabilir.

Görüldüğü üzere 1. soruya verilen cevapların bazıları oldukça kısadır ve sanayi ve küreselleşmeye hiç değinilmemiştir. Yani A6, A7 ve A8 katılımcılarının cevapları diğerlerinin cevaplarından oldukça farklıdır. Sadece hava kirliliği, ulaşım, küresel ısınma ve tarım arazilerinin bozulması gibi nedenlerle çevre sorunlarının

ortaya çıktığını ifade etmektedirler. Öte yandan diğer katılımcıların hepsi çevre sorunlarını sanayileşme, küreselleşme ve şehirleşmenin getirdiği atık artışı, araç artışı, nüfus artışı ve bunlara bağlı oluşan çeşitli sorunlardan kaynaklandığını belirtmektedirler. Aynı zamanda zaman zaman yerel yönetimlerin bu sorunları çözmekte yetersiz kaldığını da vurgulamışlardır. Katılımcılar, sanayileşmenin tarım üzerine kurulu olduğu bölgelerde fabrika atıklarının sebep olduğu koku ve kirliliğin arttığını, şehirleşmenin araç sayısını ve gürültü kirliliğini artırdığını belirtmektedirler. Yine katılımcı cevaplarına göre nüfus artışı ve şehirleşmenin yol açtığı betonlaşma, yağış sularının doğal döngüsünü bozarak su kaynaklarının azalmasına sebep olmakta ve bunlara bağlı olarak küresel iklim değişikliği gibi derin ve uzun vadeli çevresel tehditler ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak “*Manisa'nın çevre sorunları hakkında neler düşünüyorsunuz?*” sorulmuştur.

- A1: Sanayileşmenin planlı yürütülmediğini ve bu plansız büyümenin trafik şehirleşme gibi konularda sorun yarattığını düşünüyorum. Yaşadığımız ilçede su sorunu (kalite sorunu) olduğunu ve suyun daha kaliteli bir hal alması için çalışma yapılması şart. Kömürlü kaloriferlere sulu baca şartı olmalıdır.
- A2: Çevre sorunları ile ilgili acil önlemler alınmazsa Manisa yaşanılabilir bir çevre olmaktan çıkacaktır.
- A3: Manisa çevre sorunlarının çözümünde örnek tesisler kurarak insanların çevreye vermiş olduğu zararları en az düzeye düşürmeye çalışmaktadır. Kurmuş olduğu arıtma ve ayrıştırma tesisleri ile bu sorunun giderilmesinde önemli yol katedilmiştir. Ancak diğer il sınırları içinden doğup il sınırlarımız içerisinde geçen Gediz ve Nif Çayı çevresel kirlilik açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir.
- A4: Şehir merkezinin dağın eteğine kurulmuş olması, sıklıkla oluşan inversiyon hava akımı, oluşan hava kirliliğinin şehirde kalmasına sebep olmakta. Çarpık kentleşme atık yönetim operasyonlarını zorlaştırmakta (atığın toplanması ve taşınması).
- A5: Tüketiciler arasındaki mevcut farkındalık düzeyi o kadar düşüktür ki, belediyenin atıkların kaynak ayrıştırma çalışmalarını engellemektedir. Binaların enerji verimliliğinin düşük olması ve binaların ısıtılmasında linyit kullanımının görülmesi (%35).
- A6: Daha büyük bir şehirde doğup büyüdüğüm için Manisa'nın büyükşehir niteliğini tam olarak kazanmamış bir İl olduğunu düşünüyorum. Sanayi var ama çevre duyarlılığının tam olarak sağlanmadığını düşünüyorum. Fabrikaların bacalarında olması gereken filtreler gereken niteliklere sahip değil. Alaşehir'de Tariş fabrikasını örnek verebilirim. Fabrika civarından geçerken ağır bir sterilizasyon kokusu alıyorsunuz. Burada sürekli yaşayan ve bu kokuya maruz kalan insanların Akciğer hastalıklarına maruz kaldığını düşünüyorum. Ayrıca aynı şekilde Güzelyurt semtinde sanayiye yakın yerlerde de yine koku problemi bulunuyor. Bu da gereken önlemlerin yeterince alınmadığının göstergesi olduğunu düşünüyorum.

Su kirliliği de bulunmaktadır. Tarımda kullanılması gereken kimyasal oranları konusunda köylünün de yeterli bilince sahip olmaması nedeniyle sulama sonrası kimyasalların Gediz nehrine karıştığını belirtebiliriz.

Trafik problemi; Orantısız göç olan bir şehir olan Manisa'nın trafik sorunu bulunmaktadır. Yollar yeterince trafiği karşılayamamaktadır. Mesai saatlerinde tali yollar yeterince olmadığı için trafik kitlenmektedir. Ayrıca yollar oldukça bozuktur. 17 ilçeyi görev sebebiyle ziyaret eden biri olarak net olarak ifade edebilirim.

Atık problemi; Manisa'da birçok yerelde geri dönüşüm kutuları bulunmaktadır ancak evlerden geri dönüşüm atıkları toplanmamaktadır.

- A7: Sanayinin tarım alanlarının işgali sonucu, çok değerli alanların geri dönülemeyecek şekilde kaybı oluyor.
- A8: Kamu gücü ve bireysel (vatandaş) iş birliği neticesinde ilin atıklarının temel kaynağından azaltılması sağlanabilir. Uzun vadede nüfus artışı nedeniyle alt yapı sorunları ve doğa, tarım alanlarının kirlenmesi söz konusudur.
- A9: Sanayiden kaynaklı hava kirliliği, atıksu arıtma tesisinin şehrin içinde kalması ve yazın çok kötü bir kokunun yayılması, gittikçe artan trafik sorunu ve bundan kaynaklı gürültü kirliliği oluşumu.
- A10: Manisa'da özellikle sanayiden kaynaklanan hava kirliliği başta olmak üzere, atıkların Gediz Nehrine karışmasından dolayı su kirliliği de gözlenmektedir. Daha önceki yıllarda balık avlanabilen Gediz Nehri Şu anda 4. sınıf kalite parametresine uyar ve sulama suyu için bile tavsiye edilmez.

A11: Manisa'nın çevre sorunları, artan nüfusuna bağlı olarak artan trafik yoğunluğu, evsel atıkların artışına, iklim değişikliğine bağlı olarak su kaynaklarında azalma, tarım arazilerinin şehirleşmeye açılması ile azalma ve endüstriyel atıkların artışı genel olarak hava, su ve toprak kalitesinde üstel olarak dejenerasyon söz konusudur.

Soru 2'ye de farklı cevaplar verilmiştir. A2 katılımcısı oldukça genel bir cümle ile acil önlem alınması gerektiğini belirtirken, A4 katılımcısı şehrin dağ eteğine kurulmasının hava akımı olmadığında kirlilik yarattığını ve çarpık kentleşme sonucu atıkların toplanmasının sorun yarattığını vurgulamıştır. A5 katılımcısı ise tüketicilerin bilinç düzeyinin düşük olmasının ve ısınmada düşük kaliteli linyit kömürü kullanımının kirliliği artırdığını ifade etmektedir. A6 katılımcısı ise çok detaylı görüş bildirmiş, sorunları sanayileşme, nüfus artışı, trafik sorunu, su kirliliği, fabrikaların arıtma kurmaması ve atıkların tam olarak evlerden toplanıp dönüştürülememesi gibi nedenlere bağlamıştır. Diğer katılımcılar aşağı yukarı aynı sorunlara değinmiş, yani sanayileşme, şehirleşme ve nüfus artışı gibi faktörlerin çevresel problemlere sebep olduğunu söylemişlerdir. Özellikle öne çıkan sorunlar olarak; sanayi atıkları, trafik yoğunluğu, su kirliliği ve hava kirliliği, sanayileşmenin plansız yürütülmesi ve şehirleşme sürecinin kontrolsüz ilerlemesi, trafik sorunlarına ve çarpık kentleşmeye yol açmaktadır.

Katılımcılara 3. olarak "*Temiz Çevre Hakkı*" konusunda bildiklerinizi ifade edebilir misiniz? Sizce "*Temiz Çevre Hakkı*" nedir? Bildiklerinizi yazınız" soruları yöneltilmiştir.

- A1: Sigarasız daha çok ortam, katı atıkların çok daha iyi değerlendirilmesi, toplumun çöpi nereye atacağına dair ilköğretim den itibaren net eğitim.
- A2: Düzenli geri dönüşüm ve ayrıştırma işlemi, bilinçli toplum bilgilendirme seminerleri.
- A3: İnsanların, hayvanların ve bitkilerin yaşamlarını devam ettirmeye yönelik olan barınma ihtiyacı, yaşamsal faaliyetlerini sürdürmelerini için gerekli yer temiz çevredir. Yaşamın sağlıklı bir şekilde nesilden nesle taşınmasında dahi temiz çevrenin büyük etkisi görülmektedir.
- A4: Evrensel olarak kabul gören, tüm insanların doğal ve temiz bir çevrede yaşayabilmesini savunan düşüncedir. Doğanın korunması (toprak, su ve hava kirliliğinin önlenmesi), bitki örtüsünün korunması, planlı ve kontrollü sanayileşme, atık kontrolünün iyi yapılması, kültürel varlıkların korunması olarak özetlenebilir.
- A5: Doğal yaşamın flora ve faunanın korunması, doğanın (hava, su, toprak) temiz olarak muhafazası, düzenli sanayileşme, kimyasal atıkların uygun bir şekilde imha edilmesi, çevre ve doğanın düzenini aynı zamanda da yurttaşların sağlığını olumsuz etkilemeyen bir ortamda yaşamayı ifade eder.
- A6: Her bireyin "*Temiz Çevre Hakkı*" bulunmaktadır. 1982'de kabul edilen Anayasası'nın 56. maddesinde "*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların görevidir*", hükmü yer almaktadır.
- A7: Hava, su, toprak gibi yaşamamız için gerekli ortamların temiz olması.
- A8: Kalkınmayla birlikte, sürdürülebilir, minimal bir yaşam ile temiz bir çevrenin olması mümkün.
- A9: Kişi başına düşen orman varlığı ve parkların yüksek olması, hava kirliliğinin uluslararası standartların altında kalması, düzenli kentleşme ve yapılaşma.
- A10: Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Devlet, bu konuda yurttaş girişimlerini destekleyerek çevreyi korur ve geliştirir, çevrenin bozulmasını engelleyecek ve gelecek nesillerin de yararlanmalarını sağlayacak önlemleri alır.

İnsanlar var oldukları günden beri ihtiyaçlarını karşılamak için doğadan yararlanmışlardır. Topluluk halinde yaşayan insanlar doğal kaynaklardan yararlanırken uyulacak kuralları çok eski çağlardan beri tespit etmiş ve uygulamışlardır. İnsanlar doğadan yararlanırken ilk zamanlarda onu çok tahrip etmemişler veya yirminci yüzyıldaki gibi doğanın tahribatı çok ön plana çıkmamıştır. Fakat yirminci yüzyılda bu durum ciddi bir değişime uğramış doğanın geri dönülemez bir biçimde tahrip edilmesi gibi bir netice ortaya çıkmıştır. Çevreyi korumak, çevreye verilecek zararları gidermek, bunların gerektirdiği mali kaynakları belirlemek, cezaları ve öteki yaptırımları göstermek hep hukukun alanına giren konulardır. Bunların toplamından, bugün, bütün dünya ülkelerinde "*çevre hukuku*" adı ile anılan yeni bir hukuk dalı ortaya çıkmıştır. Çevre hukukunun amacının "*çevreyi korumak*" olduğu söylenebilir. Çevre hakkı insanın yaşama hakkına referansla tanımlanmaktadır. Bu anlayışa göre çevre

hakkı, “*insanların sağlıklı bir çevrede yaşama yetkisi*” olarak tanımlanabilir. Çevreye zarar veren tek canlı insan olduğuna göre hakkının sorumluluğu da insana aittir ve diğer canlılar bu hak karşısında sorumsuzdurlar denilebilir. Dolayısı ile “*insanların, diğer canlıların da yaşama hakkına saygı göstermek şartıyla, çevrenin korunmasına, iyileştirilmesine ve geliştirilmesine yönelik sahip oldukları haklardır*” denilebilir.

- A11: Temiz çevre hakkı, bireylerin yaşadıkları bölgede, diğer bireylerin haklarını gasp etmeden sağlık ve huzurunu bozmadan ilgili çevre mevzuatına, kanunlarına riayet ederek yaşama özgürlüğünü ifade eder. Bu temiz çevre kapsamında atık yönetimi, hava kirleticilerin kontrolü, gürültü kaynaklarının azaltılması, su kaynaklarının bilinçli kullanımı gibi faktörlerin önce bireysel olarak sonra toplumsal olarak denetim altına alınmasıdır.

Bu soruya katılımcılar farklı yanıtlar vermişlerdir. A1, A7 katılımcıları Temiz Çevre Hakkı'nı daha çok temiz hava olarak algılamış ve tanımlamıştır. A2 katılımcısı düzenli geri dönüşüm ve bilinçli toplum olarak tanımlarken, A8 katılımcısı ise kalkınmanın sürdürülebilir olması olarak tanımlamıştır. A6 katılımcısı anayasanın 56 maddesine atıfta bulunarak herkesin temiz çevrede yaşama hakkı olduğunu ve bunun devlet ve kişiler tarafından sağlanmasının görevleri olduğunu belirtmiştir. Diğer katılımcıların hemen hemen hepsi Temiz Çevre Hakkı'nın sadece hava temizliği olmadığını aynı zamanda toprak, su, çevrenin temizliği, yeşil ve orman alanlarının varlığı gibi çeşitli unsurlarla ilişkili olduğunu da vurgulamışlardır. A10 katılımcısı son zamanlarda kaynakların bilinçsiz kullanılması ile çevrenin çok bozulduğuna dikkat çekmiş ve çevrenin korunması için özellikle çevre hukukunun geliştirildiğini belirtmiştir. A11 katılımcısı ise Temiz Çevre Hakkı'nı bireylerin başkalarının hakkını gasp etmeden sağlık ve huzurunu bozmadan çevre mevzuatına uyumlu olarak yaşama özgürlüğü olarak tanımlamıştır.

Sonuç olarak Temiz Çevre Hakkı, bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşama yetkisi olarak tanımlanabilir ve bu hakkın sorumluluğu insanlara aittir. Çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik haklar, insanların diğer canlılarla birlikte yaşama hakkına saygı göstermeleri şartıyla gerçekleştirilmelidir.

4 Soru “*Avrupa Birliği (AB) Temiz Çevre Hakkı uygulamalarının Türkiye’de de gerçekleştiğini düşünüyor musunuz? Cevabınız evet ise hangi alanlarda yapılan çalışmaları örnek gösterebilirsiniz? Cevabınız hayır ise nedenleri ile yazar mısınız?*” şeklindedir.

- A1: Çabaladığımı düşünüyorum ama yetersiz olduğunu bunun da bizim toplumdan kaynaklandığını düşünüyorum.
- A2: Hayır. Avrupa’da temiz çevre için ağır yaptırımlar var. Eğitimli toplum var. Ancak ülkemizde bilinçsiz ve duyarsız bir toplum mevcut.
- A3: Manisa ilimizde Sıfır Atık Projesi uygulamasında 2022 yılı Mart ayında 240.502 kg geri kazanılabilir. Atık toplanmış toplanan bu atıklar sayesinde Manisa’da toplam 3.126 adet ağaç kurtarılmış aynı zamanda 944.018 kwh enerji ve 5.149 m³ su tasarrufu sağlanmıştır.
- A4: Evet düşünüyorum, çevre yatırımları ülkemizde devlet ve Avrupa ajanslarınca sıklıkla desteklenmekte. Yasalarının etkisiyle sanayileşme sürecinde çevreci yatırımlar da yapılmakta, atık yönetimi, atık su deşarjı, hava kirliliği kaynakları mevzuatlar vesilesiyle standardize edilip denetlenmektedir.
- Örneklendirmek gerekirse, sanayiden ve evlerden kaynaklı atıksular arıtma tesislerinde arıtılıp deşarjı öyle yapılmakta. Atıksu arıtma tesislerinden deşarjı yapılan su Bakanlığa bağlı online sistemle 7/24 anlık olarak takip edilmekte, uygunsuz bir durum olduğunda sistem bakanlığa haber vermekte. Ulaşımında kullanılan araçlar zorunlu egzoz muayenesine tabi tutulmakta. Çoğu atıklar ayrıştırılıp taşınmasına, hatta bertarafına kadar entegre çevre bilgi sisteminde takip edilmektedir.
- A5: Düşünüyorum. 81 ilde iklim eylem planlarının hazırlanmaya başlandığı ve bazılarının tamamlandığı bilinmektedir. Bakanlık tarafından İklim Değişikliği Başkanlığı kurulmuştur. Bununla birlikte iklim değişikliğinin halka duyurulması için tüm belediyelerde iklim değişikliği daire başkanlıkları ve müdürlükleri kurulmuştur. Tüm Türkiye’de temiz enerjiye yönelik yatırımlar başlanmıştır.
- A6: 81 ilimiz var, çoğunda sağlandığını düşünmüyorum. Toplum olarak bu bilince sahip değiliz. Yeterince önemsemiyoruz. Geleceği, bizden sonraki nesilleri düşünmeyerek sadece bize ait gibi yaşıyoruz.
- A7: Geri dönüşüm ve katı atık toplama ve bertaraf atıksu arıtma tesisleri ile minimum zararlı hale getirilmeye çalışılıyor.

A8: Evet. Taraf olduğumuz uyum yasalarının uygulanıyor oluşu ve bunun için 2872 sayılı kanunun temiz verilmeden uygulanıyor olması.

A9: Hayır. Yeterli yeşil alanın olmadığını, hava kirliliğinin yüksek olduğunu düşünüyorum. Ayrıca şehrin çok sıkışık ve dar alanda olduğunu ve yeterli park alanlarının bulunmadığını düşünüyorum.

A10: AB Çevre Politikaları hedefleri şunlardan oluşur;

- Çevrenin korunması, kollanması ve çevre kalitesinin yükseltilmesi,
- Doğanın ve doğal kaynakların, ekolojik dengeye zarar verecek yöntemlerle işletilmelerinden sakınılması ve bunların akılcı yönetilmelerinin sağlanması,
- İnsan sağlığının korunması,
- Kalkınmaya, kalite gereksinimleriyle uyum içinde özellikle de çalışma şartlarının ve yaşam çevresinin geliştirilmesine yön verilmesi,
- Kent planlaması ve toprak kullanımında çevresel etkilerin daha fazla dikkate alınmasının sağlanması,
- Birliğin dışındaki devletler özellikle de uluslararası örgütlerle küresel çevre problemlerine ortak çözümler aranmasıdır.

Bunun için Avrupa birliğine üye ülkeler tarafından imzalanan pek çok antlaşma vardır. Ülkelerin CO₂, sera gazı salınımlarını düşürmeleri için belli limitler belirlenmiştir. Ancak Avrupa ülkelerinde bu hedeflere ulaşmak için çevre vergileri alınmaktadır. Ülkemizde böyle bir durum yoktur. Türkiye'de ne kadar kalkınma planlarında çevrenin öneminden bahsedilse de bu konuda çok fazla bir gelişme kaydedilmemektedir.

A11: Türkiye'de endüstrileşmeye bağlı olarak hava, su ve toprak kaynaklarının kirlendiğini düşünüyorum. Ancak devletin aldığı önlemler kapsamında denetimlerin yapıldığını, herhangi bir kirleticinin doğaya salınması durumunda ilgili sınırlar aşıldığında yaptırım ve cezalar verildiğini de basından takip ediyorum. Örneğin geçen sene Manisa'da bir geri dönüşüm fabrikasının yanması sonucunda çevreye verdiği zarar nedeniyle para cezası verilmişti. Hava kirleticilerinin önüne geçmek için doğal gaz kullanımı yaygınlaştırıldı. Endüstriyel alanlarda baca gazı kontrolü için filtre kullanımları teşvik edildi ve hatta zorunlu hale getirildi.

Bu soruya 5 katılımcı (A1, A2, A6, A9 ve A10) hayır cevabı vermiş ve bunu farklı sebeplere dayandırmışlardır. Örneğin A1, A2 ve A6 katılımcıları ülkemizde Avrupa'daki gibi yaptırımın olmamasına ve toplumun bilinçsiz olmasına dayandırmış, A9 katılımcısı şehrin çok sıkışık, yeşil alanların eksik ve park alanlarının yetersiz olduğunu belirtmiş ve A10 katılımcısı ise AB çevre politikalarının hedeflerinden bahsederek bu durumun Türkiye'de henüz oluşmadığını vurgulamıştır. Diğer 6 katılımcı evet diyerek Türkiye'nin AB Temiz Çevre Hakkı uygulamalarını çeşitli faaliyetlerle gerçekleştirdiğini belirtmektedirler. Görüşme sonuçlarına göre, Türkiye'deki "*Temiz Çevre Hakkı*" uygulamalarının Avrupa Birliği (AB) standartlarına ulaşma süreci farklı görüşlerle değerlendirilmektedir. Katılımcılar arasında, Türkiye'nin bu alanda ilerleme kaydettiğine dair bir uzlaşma olmamakla birlikte, çeşitli alanlarda atılmış önemli adımların varlığından söz edilmektedir. Özellikle atık yönetimi ve arıtma tesisleri gibi alanlarda yapılan yatırımların olumlu örnekler olarak sunulduğu görülmektedir. Manisa ilinde uygulanan Sıfır Atık Projesi gibi örnekler, geri dönüşüm ve enerji tasarrufu konusunda kaydedilen başarıları ortaya koymaktadır. A11 katılımcısına göre ise Türkiye'de uygulanan yaptırımlarla çevrenin kirlenmesi önlenmeye çalışılmakta, ayrıca doğal gaz kullanımının yaygınlaştırılması ve fabrikalarda baca gazı kontrolü için filtre kullanımının teşvik edilmesi ile hava kalitesi iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca çevre yatırımlarının desteklenmesi, atık su deşarj standartlarının belirlenmesi ve hava kirliliği gibi konularda yasal düzenlemelerin getirilmesi, Türkiye'nin Temiz Çevre Hakkı konusunda ilerleme kaydettiğine işaret etmektedir. Bu tür yatırımlar ve yasal düzenlemeler, çevre bilincinin artırılması ve sürdürülebilir çevre politikalarının hayata geçirilmesi açısından önemli adımlardır.

5 Soru ise, "*Avrupa Birliği (AB) Temiz Çevre Hakkı'nın büyükşehir belediyelerinin faaliyetlerinde yeteri kadar uygulandığını düşünüyor musunuz? Aynı zamanda bu konudaki mevzuat hakkında bilgi verebilir misiniz?*" diye sorulmuştur.

A1: Yeteri kadar uygulandığını düşünmüyorum. Ancak imkân dâhilinde belediyeler ellerinden geleni yapmaya çalışıyorlar.

- A2: Uygulamaya çalışıyor. Fakat uyum sağlayan yok.
- A3: Avrupa Birliği (AB) Temiz Çevre Hakkı'nın büyükşehir belediyelerinin faaliyetlerinde yeteri kadar uygulandığını düşünmüyorum. Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Vatandaşlarımızın daha sağlıklı bir çevrede yaşamalarını mümkün kılmak amacıyla çevreyi geliştirmek, korumak ve kirlenmesini önlemek herkesin görevidir. Çevre yönetimi faaliyetlerinin başarıyla devam etmesi, uygulamaların hedefine ulaşması, bireylerin, toplumun çevre konularına karşı duyarlılık ve farkındalıkla konuya sahip çıkmasıyla mümkün olmaktadır.
- A4: Avrupa ülkeleri ile bizim çevreciliğimiz kıyaslandığında biz onlardan çok daha gerideyiz. Ancak bunun temel sebebi bizim bugün atmış olduğumuz adımların Avrupa ülkelerinde yıllar önce atılmış olmasıdır. Çevre bilincinin toplumdaki karşılığı yıllar geçtikçe artacak ve Avrupa ülkelerinin 30 yılda geldiği noktaya günümüz imkânları ile belki 15 yılda gelinecektir.
- A5: Düşünüyoruz. İklim kanununun hazırlanma aşamasında olduğu Bakanlık tarafından belediyemize iletilmiştir.
- A6: Hayır yeteri kadar yapıldığını düşünmüyorum.
Avrupa Birliği'nin çevre politikasının temel ilkeleri, "kirleten öder", "bütünleyicilik", "yüksek seviyede koruma", "kaynakta önleme", "önleyicilik" ve "ihtiyat"tır. Avrupa Birliği'nin çevre politikasının gelişiminde, 1973 yılından bu yana hazırlanan Çevre Eylem Programları oldukça etkili olmuştur.
- A7: Manisa için uygulanmaya çalışılıyor (Büyükşehir Belediyesince). Mevzuat çok ve geniş kapsamlı olduğundan.
- A8: Belediyelerin uygulamaları günü kurtarmak adına gerçekleştiği için düşünmüyorum.
- A9: Kesinlikle düşünmüyorum. Sera gazı emisyonlarını azaltma ile ilgili taahhütler olduğunu ve 2050 tarihinde sera gazı emisyonlarını sıfırlamayı hedeflediklerini bununla ilgili çevre eylem planlarının olduğunu okumuştum.
- A10: Çevresel sorunlar, başta kentin ve kent halkının sorunu olarak, belediyeleri doğrudan doğruya ilgilendirir. Belediyeler, çevrenin korunmasına karşı ve yönetimine ilişkin altyapı ve hizmetleri üretmektedirler.
Tarımsal sulamada su tasarrufu sağlayacak sistemlerin yaygın kullanılmaması, enerji verimliliği uygulamalarının yaygın olmaması, doğal kaynakların korunması açısından çok sayıda kurumun yetkili olması, kış aylarında ısınma amaçlı olarak fosil kaynaklarının (Kömür, Petrol vs.) kullanılmasının yaygın olması, atık su arıtma tesislerinin yerel yönetimlerce projelendirilmesinde yaşanan sorunlar, yerel yönetimlerde imar planları yapılırken doğal kaynakların korunması konusundaki kıstasların değerlendirilmesindeki eksikler, büyük şehir kanunu ile büyükşehir sınırlarının değişmesi ve büyükşehir sınırları dışında kalan yerleşimlerden kaynaklı evsel atık sular için arıtım tesislerinin yetersiz olması, Türkiye'de, belediyelerin EMAS ve ISO 14001 standartlarına uyum noktasında çeşitli ilerlemeler kat etse de henüz arzu edilen seviyeye ulaşmamış olması, zehirli atıkların (Tarımsal ilaçlar, Sanayi atıklar vs.) yeraltı sularını tehdit etmesi, boş arazilerin yeterince değerlendirilememesi sonucu arazilere atılmış kontrol dışı atıkların bertarafı konusunda problemlerin yaşanması, Türkiye'de çevre yönetimi ve politikası konusundaki eksikliklerdir.
- A11: Manisa özelinde temiz çevre hakkı konusunda büyükşehir belediyesinin çabaları olmakla birlikte yeterli düzeyde olduğunu düşünmüyorum. Belediyelerin yükümlülüklerini, atık yönetimi başlığı altında atıkların toplama, geri dönüşüm, bertaraf ve atık azaltma konularında belirli standartları karşılamalı. Atık su arıtma tesisleri işletilmeli ve çevreye zararlı atıkların kontrol altına alınmalı. Hava kalitesi başlığı altında hava kalitesi standartlarını sağlamalı ve hava kirliliğini azaltmayı hedeflemeli. Trafik yoğunluğunu azaltmalı, toplu ulaşımı özendirmeli ve elektrikli araçları yaygınlaştırmalı. Su kalitesi başlığı altında belediyelerinin içme suyu sağlama, su kirliliğini önleme ve su kaynaklarını koruma konularında belirli AB standartlarını karşılamalı. AB'nin çevresel etki değerlendirme süreçleri başlığı altında büyük altyapı ve endüstri projelerinin ÇED raporlarının alınmasını belediye olarak incelemek ve uygun önlemleri almalıdır.

Araştırma sonuçları, Türkiye'deki "Temiz Çevre Hakkı" uygulamalarının Avrupa Birliği (AB) normlarına ulaşma konusunda çeşitli zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Katılımcı görüşleri, ülkede bu hakkın tam

anlamıyla uygulanmadığı yönünde bir eğilim sergilemektedir. Ancak belediyelerin çevre koruma çabaları konusunda olumlu adımlar attığı da belirtilmiştir.

Katılımcılar, çeşitli belediyelerin çevre koruma ve yönetimi konularında çaba gösterdiğini, ancak bu çabaların genellikle yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Özellikle büyükşehir belediyelerinin atık yönetimi, su tasarrufu, enerji verimliliği ve hava kalitesi gibi alanlarda yürüttüğü projelerden söz edilmiştir. Ancak bu girişimlerin AB standartlarına ulaşmak için yeterli olmadığı vurgulanmaktadır.

Katılımcıların bir kısmı, AB'nin çevre politikalarındaki "*kirliten öder*", "*önleyicilik*" gibi ilkelere Türkiye'de tam olarak uyulmadığını belirtmiştir. Bu, çevresel yükümlülüklerin yerine getirilmesi, cezai yaptırımların etkinliği ve çevre bilincinin artırılması gerekliliğine işaret etmektedir.

6 Soruda "*Manisa Büyükşehir Belediyesi bu konu hakkında hangi faaliyetleri/çalışmaları yapmaktadır?*" sorulmuştur.

- A1: En büyük yarar katı atık bertaraf tesisi olduğunu düşünüyorum.
- A2: Yılın belirli günlerinde temiz çevre temiz toplum faaliyeti yapmaktadır. Bertaraf atık tesislerinde ayrıştırma ve bertaraf işlemi yapmaktadır.
- A3: Manisa ilinde geçmişte çöp alanlarının patlamalarıyla ve hava kirliliğiyle sürekli olarak ulusal medyada gündeme geliyordu. 2017 yılında Uzunburun Katı Atık Bertaraf Tesisi ve Düzenli Depolama Sahasının açılışını yaparak Manisa'nın 40 yıllık çöp sorununu çözülmüştür.
- Manisa Büyükşehir Belediyesi her ilçede katı atık depolama istasyonları açarak, burada toplanan atıkları, karayolu ve demiryolu ile Uzunburun da bulunan Katı Atık Bertaraf Tesisine taşımaktadır.
- A4: Manisa büyükşehir belediyesi, ülkenin örnek katı atık düzenli depolama ve bertaraf tesislerinden birini kurmuş bu tesisi farklı ilçelere kurduğu atık transfer istasyonları ile desteklemiştir. Transfer istasyonlarına gelen evsel katı atıklar tırlar ve tren vasıtasıyla uzunburuna taşınmaktadır. Bu tesisler yani olduğu için modern ve günümüz mevzuatına uygun tesislerdir.
- Toplu taşımada kullanılan elektrikli otobüsler hava kirliliğinin önlenmesi yanında halk üzerinde çevreci algı oluşturmaktadır.
- A5: Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planımız tamamlanmıştır. İller bankasından raporun gelmesi beklenmektedir. İklim Değişikliği ve Temiz Enerji yönetimi şube müdürlüğü kurulmuş olup, ortaokul öğrencilerine İklim Değişikliği ve Temiz Enerji konulu eğitimler verilmektedir. Atık Depolama alanına yakma tesisi yapılarak karbon salınımı azaltılmaktadır. Evsel atıklar tırlarla taşınmak yerine tek seferde toplu olarak trenle taşınmaktadır.
- A6: Büyükşehir Belediyesinin resmi sitesinde faaliyet/çalışmaları bulunmaktadır. Ne kadar gerçekleştirilebildiği, amaca ulaştığı tartışılır.
- A7: Katı atık depolama ve bertaraf tesisleri, atıksu arıtma tesisleri, yenilenebilir enerji tesisleri.
- A8: M. B. B çevre kanununda ortalamanın üstünde çevre yatırımlarına önem verilmektedir. Her ilçeye arıtma tesisi kurulması, tıbbi atık tesisinin kurulması, evsel atıklar için katı atık bertaraf tesisi kurması vs. sayılabilir.
- A9: Gördüğüm kadarıyla fazla bir çalışma yok. En azından ben dikkat etmedim.
- A10: Manisa Büyükşehir Belediyesinin, katı atık tesisi, elektrikli otobüsler, organize ve evsel atık tesisleri temiz çevre hakkı için yürüttüğü faaliyetlere örnek olarak gösterilebilir.
- A11: Manisa belediyesi toplu ulaşımda elektrikli araçları devreye almıştır. Atıkların bertarafında su atık arıtma tesisleriyle ve evsel katı atıkların katı atık bertaraf tesisleri ile hizmet vermeye çalışmaktadır.

Manisa Büyükşehir Belediyesi'nin "*Temiz Çevre Hakkı*"na yönelik faaliyetlerinin olduğu katılımcıların verdiği cevaplardan anlaşılmaktadır. Bu soruya verilen cevaplara göre, belediyenin özellikle katı atık yönetimi ve hava kirliliği konularında önemli adımlar attığı anlaşılmaktadır. Bu adımlar arasında, Uzunburun Katı Atık Bertaraf Tesisi ve Düzenli Depolama Sahası gibi tesislerin kurulması, ilçe bazında atık toplama istasyonlarının açılması ve evsel atıkların tırlarla değil, daha çevreci bir yöntem olan trenle taşınması gibi faaliyetler bulunmaktadır. Bu minvalde katılımcılar, Manisa Büyükşehir Belediyesi'nin temiz çevre yaratma çabalarını genellikle olumlu karşılamış, ancak bazıları yeterli bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin, A9 katılımcısı belediyenin çabalarını

yeterli bulmadığını söylerken, A6 katılımcısı ise belediyenin web sayfasında bu konuda yapılan faaliyetlerin olduğunu fakat bunların gerçekleşmesi konusunda şüphe duyduğunu belirtmektedir. Özellikle yenilenebilir enerji tesisleri, atıksu arıtma tesisleri ve tıbbi atık tesisleri gibi çevre yatırımlarına yapılan vurgular, belediyenin çevre politikalarında modern ve sürdürülebilir yöntemleri benimsediğini ortaya koymaktadır.

Son olarak 7. soru ise “*Belediye haricinde sizin yer aldığınız kurum ve/veya diğer kurumlar neler yapmaktadır? Örnek vererek açıklayabilir misiniz?*” şeklindedir.

- A1: Ben de bir Belediyede yönetici olarak çöp transfer merkezlerine aktarım, sulu baca sistemleri, tarımsal endüstri yapılarının atıklarının zararsız bertarafı konusunda çalışmalar yapmaktayız.
- A2: Sivil Toplum Kuruluşları ile temiz toplum ve temiz çevre etkinlikleri düzenliyoruz.
- A3: Belediye haricinde Organize Sanayi Bölgeleri kendi arıtma tesislerini kurarak akarsu ve yer altı sularının temiz kalması sağlanmakta, ayrıca arıtılmış sular tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları olan dernek ve vakıflarda yaptıkları eylem ve etkinliklerle çevre bilincinin gelişmesine katkıda bulunarak çevrenin korunmasında önemli rol oynamaktadırlar.
- A4: Tüm kurumlarda yavaş yavaş sıfır atık sistemi kurulmakta, ayrıca Avrupa Birliği ajanslarının teşvikleriyle kurumlarda çevreci projeler oluşturmakta veya ortak olmakta.
- A5: -
- A6: Bakanlığımız (MEB) tarafından yürütülen “*Sıfır Atık Projesi*” sürdürülmektedir.
Ulusal ve Uluslararası projeler dönemsel olarak yer almaktadır.
Kurum olarak ilimizde farklı kurumların gerçekleştirdiği projelerde paydaş olarak görev almaktayız.
- A7: Atıksu arıtma tesislerinin enerji giderlerinin %50’si Çevre Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır. Çevre izin lisans konularında yatırımcı kuruluşlara teknik destek verilmektedir.
- A8: Çevre konusunda icracı kurum olmamız Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı nedeniyle tüm ilerlemelerin kurulmadan ÇED iznini, kurulma aşamasında “*çevre izni*” alma zorunluluğunu yasalar tarafından (Çevre kanunu) verilen yetki ile uygulamaları hayata geçirme adına tüm denetim, izin işlemlerini izlemek ve uygulamak.
- A9: Bakanlığımızın (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı) yenilenebilir kaynaklara geçişi ile ilgili teşvikler mevcut olup, bunların artırılması gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının birbirinden ayrılması ve çevre ile ilgili mevzuatın daha sert denetlenmesi gerektiğini düşünüyorum.
- A10: Kurum olarak çevreye zarar vermemek adına atıkların atık firmalarına verilmesi, sıfır atık belgeli bir kampüs olma, çöplerin ayrıştırılarak belediyeye teslimi, sensörlü muslukların kullanımı gibi örnekler verilebilir.
- A11: Geri dönüşüm için atıkların sınıflandırılması, temiz çevre için ağaçlandırma faaliyetleri ve plastik atıkların geri dönüşüme kazandırılması için sosyal sorumluluk projeleri, evsel atık yağların biyodizel dönüştürülerek yeşil yakıtı dönüştürülebileceği pilot tesis ve üniversitemizde çevre bilinci ve farkındalığı oluşturmak adına çevre topluluğu oluşturuldu ve konferanslar düzenlendi. Çevre, tarım ve orman müdürlükleri ile iş birliği çalışmaları için hazırlıklarımız sürmektedir.

Görüldüğü üzere bu soruya katılımcılar farklı farklı cevaplar vermişlerdir. Buna rağmen bazı katılımcılar sıfır atık projesine vurgu yapmışlardır. Yine bu soruya verilen cevaplardan anlaşıldığı üzere belediyeler, sivil toplum kuruluşları, bakanlıklar ve eğitim kurumları dâhil olmak üzere birçok kuruluş, çevrenin korunması ve sürdürülebilirliği konusunda aktif çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda katı atık yönetimi, arıtma tesisleri, sıfır atık projeleri, enerji tasarrufu ve yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş gibi çeşitli alanlarda yapılan çalışmalar, çevre koruma çabalarının çok yönlü olduğunu göstermektedir. Örneğin bir katılımcının belirttiği gibi Manisa Büyükşehir Belediyesi ve diğer büyükşehir belediyeleri, atık bertaraf tesisleri kurarak ve katı atık depolama alanlarını yöneterek önemli adımlar atmıştır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği temiz çevre ve temiz toplum etkinlikleri, çevre bilincinin artırılmasına katkıda bulunmaktadır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'de "*Temiz Çevre Hakkı*"nın AB düzeyinde uygulanabilirliği, mevcut çevresel düzenlemelerin güçlendirilmesi, yasal mevzuatın etkin bir şekilde uygulanması ve çevresel bilincin toplum genelinde artırılması ile mümkün olacaktır. Bu süreçte belediyelerin ve devletin rolü büyük önem taşımaktadır. Büyükşehir belediyeleri ve diğer belediyelerin çevre yönetimi konusunda daha kapsamlı yetkilere sahip olması, AB norm ve standartlarının benimsenmesi ve çevresel yaptırımların caydırıcılığının artırılması, bu hakkın ülke genelinde etkin bir şekilde uygulanmasına katkı sağlayabilir. Küreselleşme, sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı ortaya çıkan çevre sorunlarının çözümü için, çok katmanlı ve bütüncül bir yaklaşım gerekmektedir. Bu yaklaşım politika yapımcılar, sanayiciler, çevre uzmanları ve halkın ortak çabalarıyla sürdürülebilir bir gelecek yaratma yolunda önemli bir adım olabilir. Manisa'nın çevre sorunlarının çözümünde de bu tür bir yaklaşım benimsenerek ve daha etkin politikalar üretilerek çevre sorunlarının üstesinden gelinebilir. Ayrıca çevre bilincinin artırılması ve kamuoyunun bu konudaki farkındalığının yükseltilmesi, çevresel sorunlara karşı daha etkin bir mücadelede önemli bir rol oynayacaktır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, sanayileşme ve şehirleşmenin yönetilmesinde sürdürülebilirlik ilkelerinin daha fazla benimsenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda belediyelerin atık yönetimi ve arıtma süreçlerine daha fazla yatırım yapması, kentsel planlamada yeşil alanların korunması ve genişletilmesi, sanayi tesislerinin çevresel standartlara uyumunun sıkı şekilde denetlenmesi ve halkın çevresel bilincinin artırılması gibi faaliyetlere öncelik vermesi önemlidir.

Araştırma sonuçlarına göre, Manisa Büyükşehir Belediyesi'nin bu konuda gerçekleştirdiği faaliyetler arasında aşağıdaki önemli noktalar öne çıkmaktadır;

- Katı atık bertaraf tesisleri ve düzenli depolama alanları kurulmuş ve bu tesisler sayesinde şehrin uzun süreli çöp sorunlarına çözüm getirilmiştir.
- Çevreci taşımacılık çözümleri olarak elektrikli otobüslerin kullanımı artırılmış, bu sayede hava kirliliğinin önlenmesine katkı sağlanmıştır.
- Sürdürülebilir Enerji ve İklim Eylem Planı gibi stratejik dokümanlar hazırlanmış, bu planlar çerçevesinde çeşitli çevre koruma projeleri hayata geçirilmiştir.

Manisa Büyükşehir Belediyesi'nin Temiz Çevre Hakkı kapsamında yaptığı çalışmalar, çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma konusunda önemli adımlar olarak değerlendirilebilir. Ancak bu faaliyetlerin etkinliğinin artırılması ve daha geniş bir kesime yayılması için sürekli iyileştirmeler ve kamuoyu farkındalığının artırılması gerekmektedir. Belediye faaliyetlerinin, yerel halkın ve çevre uzmanlarının katılımıyla daha da geliştirilmesi, bu sürecin başarısını artıracaktır.

Görüşmelerden elde edilen verilere göre, katılımcılar çevre hakkına büyük değer verdiklerini ve bunun anayasal bir hak olarak tanınmasının önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Ayrıca, araştırma çevre hakkının korunmasının, sadece hükümetlerin değil, aynı zamanda vatandaşların da sorumluluğunda olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ancak bu ortak sorumluluk bilinci ile çevre kirliliğinin önlenileceği ve çevre sağlığının korunabileceği ön plana çıkmakta ve önemli hale gelmektedir. Bu anlamda çevre eğitiminin toplumun her kesimi için gerekli olmasından dolayı, her kademedeki eğitimler verilerek çevre bilincinin yaygınlaştırılması oldukça önemli ve gereklidir. Bilhassa çocukluk çağlarında çevreyle ilgili faaliyetler yapılarak, çocuklarda ve ailelerde çevre duyarlılıkları ve bilinçleri artırılmalıdır. Çevresel bilinç düzeyinin artırılması çalışmalarında sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapılması oldukça önemlidir ve temiz çevre oluşturulmasına büyük katkıları olacaktır (Karahan vd., 2017:74).

Araştırma sonuçları ile, temiz çevre hakkının bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl ele alınması ve uygulanması gerektiğine dair önemli görüşler elde edilmiştir. Bu görüşler, mevcut çevresel sorunların çözümünde ve sürdürülebilir bir gelecek için gerekli politika ve uygulamaların geliştirilmesinde yol gösterici olabilir. Bu araştırmada yapılan alan araştırması görüşmelerinden elde edilen bulgular sonucunda aşağıdaki görüşler önerilebilir;

- Temiz çevre hakkının tüm toplum kesimleri tarafından anlaşılması ve sahiplenilmesi için kapsamlı eğitim ve bilinçlendirme programları geliştirilmelidir

- Temiz çevre hakkını destekleyecek yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi ve etkin bir şekilde uygulanması sağlanmalıdır
- Çevre hakkının korunması ve geliştirilmesi için devletin ilgili kurumları, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasında etkin bir iş birliği ve koordinasyon sağlanmalıdır
- Çevresel sürdürülebilirlik, biyoçeşitliliğin korunması ve iklim değişikliği ile mücadele konularında bütüncül ve uzun vadeli politikalar benimsenmelidir.

Sonuç olarak Türkiye'nin "*Temiz Çevre Hakkı*" konusunda AB standartlarına tam anlamıyla ulaşmış olmasa da belirli alanlarda önemli ilerlemeler kaydedildiği ve çevresel düzenlemelerin giderek arttığı görülmektedir. Bu ilerlemeler, özellikle çevre politikalarının uygulanması ve çevresel bilincin artırılmasında kritik öneme sahiptir. Ancak bu süreçte hala aşılması gereken engeller ve yapılması gereken çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda daha fazla eğitim, daha sıkı yaptırımlar ve toplumsal bilincin daha da güçlendirilmesi gerekmekte, bu sayede Türkiye'nin Temiz Çevre Hakkı konusundaki uygulamalarının AB standartlarına ulaşabileceği söylenebilir.

YAZAR BEYANI / AUTHORS' DECLARATION:

Bu makale Araştırma ve Yayın Etiğine uygundur. Beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması yoktur. Araştırmanın ortaya konulmasında herhangi bir mali destek alınmamıştır. Makale yazım ve intihal/benzerlik açısından kontrol edilmiştir. Makale, "en az iki dış hakem" ve "çift taraflı körleme" yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yazar(lar), dergiye imzalı "Telif Devir Formu" belgesi göndermişlerdir. Bu araştırmanın yapılması ile ilgili olarak Manisa Celal Bayar Üniversitesi Etik Komisyonundan 23/06/2022 tarih ve E--050.01.04-328962 sayılı "Etik İzni Belgesi" alınmıştır. / This paper complies with Research and Publication Ethics, has no conflict of interest to declare, and has received no financial support. The article has been checked for spelling and plagiarism/similarity. The article was evaluated by "at least two external referees" and "double blinding" method. The author(s) sent a signed "Copyright Transfer Form" to the journal. Regarding the conduct of this research, an "Ethics Permission Certificate" dated 23/06/2022 and numbered E--050.01.04-328962 was obtained from the Ethics Committee of the University of Manisa Celal Bayar.

YAZAR KATKILARI / AUTHORS' CONTRIBUTIONS:

Kavramsallaştırma, orijinal taslak yazma, düzenleme – **Y1** ve **Y2**, veri toplama, metodoloji, resmi analiz – **Y1** ve **Y2**, Nihai Onay ve Sorumluluk – **Y1** ve **Y2**. / Conceptualization, writing-original draft, editing – **Y1** and **Y2**, data collection, methodology, formal analysis – **Y1** and **Y2**, Final Approval and Accountability – **Y1** and **Y2**.

KAYNAKLAR

- ABDULHAKİMOĞULLARI, Erdal, SEZER, Özcan ve AKPINAR, Mahmut (2011), "*Küresel Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi*", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.2(14), ss.61-88.
- İKTİSADİ KALKINMA VAKFI (2021), "*AB Yeşil Mutabakatı Temel Unsurları ve Yol Haritası*", **İktisadi Kalkınma Vakfı Kurumsal Web Sayfası** (E-Makale), https://www.ikv.org.tr/images/files/AB_Yesil_Mutabakatı_Temel_Unsurlari_ve_Yol_Haritasi.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2024).
- AZİZ, Aysel (2014), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri**, Nobel Yayınevi, Ankara.
- BİLGİLİ, Muhammed Yunus (2015), "*Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı*", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.6(2), ss.563-584.
- BİRİCİKOĞLU, Hale ve YALNIZOĞLU, Yasemin (2018), "*6360 Sayılı Kanun'un Etkinlik-Verimlilik ile Hizmette Yerellik İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi: Kocaali İlçesinde Yapılan Bir Araştırma*", **Yönetim Bilimleri Dergisi**, S.16(32), ss.255-284.

- ÇOKGEZEN, Jale (2007), “Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye”, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.23(2), ss.91-115.
- GÜNEŞ, Ahmet M. (2008), “Lizbon Antlaşması Sonrasında Avrupa Birliği”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S.12(1), ss.739-772.
- GÜNEŞ, Yusuf ve COŞKUN, Aynur Aydın (2004), **Çevre Hukuku**, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul.
- KARAHAN, Mehmet, GÖRGÜN, Bahar ve OKTAY, Ayşe (2017), “Üniversite Öğrencilerinin Yeşil Pazarlama ve Çevre Farkındalık Düzeyleri: Fırat Üniversitesi Örneği”, **Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi**, S.4(2), ss.57-76.
- KARASAR, Niyazi (2016), **Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen (2013), “İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı”, **Uluslararası Türk Dünyası Çevre Sorunları Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı**, 25-26 Kasım 2013- Eskişehir, ss.29-31.
- KIZILBOĞA, Rüveyda ve BATAL, Salih (2012), “Türkiye’de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü” **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 20, ss. 191-212.
- KIZILBOĞA ÖZASLAN RÜVEYDA and BOZKURT Ecem, (2019), “The Right to Environment and Its Reflections on Municipalities”, in *Strategic Perspectives on Sustainable Development and Migration Issues in Turkey and Abroad* (pp. 90-117), (Ed. İmam Bakır Kanlı), Cambridge Scholars Publishing.
- KOÇAOĞLU, Mustafa ve ÖZMEN, Zeynep Nur (2021), “Yerel Yönetimlerde Çevre Sorunlarının Çevre Hakkı Kapsamında İncelenmesi: Uluslararası ve Ulusal Mevzuat Ekseninde Karşılaştırmalı Bir Analiz”, **Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, S.7(2), ss.233-248.
- OLGUN, Hakan ve IŞIK, Volkan (2017), “Bir ‘İnsan Hakkı’ olarak ‘Çevre Hakkı’ ve Türk Hukukundaki Yeri”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, S.3(1), ss.33-52.
- ÖZMEN, Zeynep Nur ve KIZILBOĞA ÖZASLAN, Rüveyda (2022). Çevreci Hareketler Konulu Gazete Haberlerinin Mukayeseli İncelemesi. **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi**, 12(1), ss.56-75.
- TEKELİ, İlhan (2005), “Çevre Hakkına Yerelden Yaklaşmak”, **Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Kurumsal Web Sayfası** (E-Makale), <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/cevre-hakkina-yerelden-yaklasmak> (Erişim Tarihi: 10.03.2024).
- TEKİN, Ömer Fruk (2018), “Yerel Yönetimlerin Çevresel Hizmet ve Politikaları: Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneği”, **Antalya Kitabı: Selçukludan Cumhuriyet’e Sosyal Bilimlerde Antalya** (Ed. Bedia Koçakoğlu, Bahset Karşlı, Demet Sustam, Zehra Sula, Halil İbrahim Yücel, Ayşe Demir), Palet Yayınevi, Antalya, ss.1132-1142.
- TIRAŞ, H. Hayrettin (2012), “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S.2(2), ss.57-73.
- TOPRAK, Düriye (2017), “Türkiye’nin Çevre Politikasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Yerel Yönetim Bütçesinin İncelenmesi”, **Maliye Araştırmaları Dergisi**, S.3(2), ss.173-193.
- UÇAR, Ahmet (2022), “Ulusal ve Uluslararası Belgelerde Temiz Çevrede Yaşama Hakkının Gerçekleşmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü: Manisa Büyükşehir Belediyesi Örneği”, **Yerel Yönetimler Üzerine Sosyo-Politik – Yönetiş – Kültürel- Teknolojik ve Tarihi Perspektiften Güncel Tartışmalar** (Ed. Burak Hamza Eryiğit, Ramazan Tiyek), Ekin Yayınevi, Bursa, ss.11-27.
- UÇAR, Ahmet, ŞEMŞİT, Suhal ve YÜKSEL, Mehmet Ali (2018), “AB Politikaları Açısından Büyükşehir Belediyelerinin Katı Atık Yönetimi: Manisa Büyükşehir Belediyesi Örneği”, **Türk İdare Dergisi**, S.90(487), ss.743-767.
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK, Hasan (2013), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınevi, Ankara.

YILDIRIM, Uğur, GENÇTÜRK, Muharrem ve TAŞ, İbrahim Ethem (2000), “Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Uluslararası Düzenlemeler ve Bunların Hukuki Niteliği”, **Türk İdare Dergisi**, S.72(426), ss.107-119.

1982 **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası** (09.11.1982 tarih ve 17863 (mükerrer) sayılı Resmi Gazetesi).

Treaty of Amsterdam (Amsterdam (The Netherlands)- 2nd October 1997 - Entry into force: 1 May 1999).

